

# Tarihi Coğrafya ve Kültürel Miras

Osman GÜMÜŞÇÜ\*

## ÖZ

Ülkemizin konumu, sahip olduğu coğrafi özellikleri ve iskân tarihinin çok eskilere dayanmasından dolayı, sadece doğal güzellikleri ile değil, geçmiş toplum ve medeniyetlerden kalan değerler açısından da çok çeşitli ve zengin bir potansiyeli bulunmaktadır. Sadece görünür vaziyetteki kültürel mirasıyla bile adeta “açık hava müzesi” niteliğindeki Türkiye, bu haliyle kültürel miras araştırmaları açısından büyük gelişmelere açıktır.

Günümüzde çok sayıda disiplin, kültür ve kültürel miras ile bağlantılı araştırmalar yürütmekte ve bu konuya çok çeşitli açılardan yaklaşmaktadır. Bunlar arasında tarih ve coğrafya eskiden beri ilk akla gelen disiplinler arasında olup ülkemizdeki hâliyle tarih geçmişteki; coğrafya ise günümüzdeki kültürel konulara yoğunlaşmış görünmektedir. Dolayısıyla, tarihi derinliği olmadan mekânsal araştırmalar yapan coğrafya ile çoğunlukla mekânsal açıdan konuya bakmadan geçmişi ele alan tarih disiplini arasında kalan “tarihi coğrafya”, bu bağlamda çok daha geniş bir bakış açısına sahiptir.

İnsanın tüm faaliyetleri mekân üzerinde gerçekleştiğinden, mekân temelli bir disiplin olan coğrafyada kültür son derece önemli bir yer tutmaktadır. Tarihi coğrafya ve miras ise, doğrudan geçmişe atıf yaptığından, kültürel miras konusu da tarihi coğrafyada benzer bir konuma sahiptir. Üstelik kültürel mirasın tamamı mekân üzerinde yer aldığından, geçmiş mekân araştırmasını odağına alan tarihi coğrafya, kültürel miras çalışmalarında ayrıca dikkat çekmektedir. Bu noktadan hareketle, eğitim ve bilim hayatımızda gerekli düzenlemeler yapılarak, tarihi coğrafyada yeterli araştırmacı ve uzman yetiştirilmeli, diğer disiplinlere mensup uzmanlarla birlikte ülkemizin zengin kültürel mirası, süratle bilim camiası ile kültürel turizm ve diğer kullanıcıların hizmetine sunulmalıdır.

**Anahtar Kelimeler:** Tarihi coğrafya, kültürel miras, mekân, kültür, kültürel turizm.

\* Prof. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Uluyazı, Çankırı/Türkiye  
E-posta: ogumuscuyahoo.com  
Makale Gönderim Tarihi: 19.03.2018 \* Makale Kabul Tarihi: 12.11.2018

## ABSTRACT

### Historical Geography and Cultural Heritage

Due to the its location, geographical feature sand history of settlements date back to the old times, our country has a large variety and wealthy potential in terms of not only its natural beatuies but also the values of past society and civilizations. Turkey, is just like “open air museum” with its cultural heritage in visible form, is open to great developments in terms of cultural heritage researches.

Today, a large number of discipline conduct a research with regard to the cultur and cultural heritage and approach this subject from various aspects. Among them, history and geography are among the first diciplines come to mind and as in our country it seems that history concentrate on past; geography concentrate on modern day’s cultural subjects. Therefore, historical geography, remain in between geography that does spatial research without historical depth hand history discipline which deals with past with out looking at the subject in terms of spatial, has wider perspective in this context.

Since all human activities take place on space, culture takes an important place in geography which is space-based discipline. Cultural heritage has a similar position in historical geography because of historical geography and culture refer directly to the past. Moreover, since all of the cultural heritage is located on space, historical geography, which focus on researching of pastspace, also draw attention in cultural heritage studies. From this point, doing necessary arrangement in educational and science life, enough researcher and expert should be educated in historical geography and rich cultural heritage of our country should take into service to the scientific community, cultural tourism and other users.

**Keywords:** Historical geography, cultural heritage, space, culture, cultural tourism.

## Giriş

**K**ültür ve kültürel miras, kapsamının genişliği ve karşı konulamayan cazibesinden dolayı geçmişten beri çok sayıda disiplin tarafından araştırılan konular arasındadır. Hatta bazı batılı ülkelerde kültür bahsi öne çıkarılarak, “kültür araştırmaları veya kültür bilimi” gibi isimlerle ayrı bir disiplin oluşturma yoluna dahi girilmiştir. Şimdilik “kültürel miras bilimi” gibi bir disiplinden söz edilmiyorsa da, bu konunun özellikle batıda gün geçtikçe ilgi çeken ve önem kazanan bir saha olduğu da gözden kaçmamaktadır. Bu bağlamda kültürel mirasla birlikte anılan ve yakınlaşan araştırma sahalarından birisi de tarihi coğrafyadır. Genel bir ifadeyle kültürel miras, geçmişte yaşayan topluluklardan miras alınan tüm kültürel unsurları kapsadığından, kendisine “geçmiş mekânı” inceleme sahası seçen tarihi coğrafya, bu açıdan hemen dikkatleri çekmektedir.

Tarihi coğrafya<sup>1</sup> -Avrupa’da Aydınlanma Çağı’nda birçok bilim dalında olduğu üzere- coğrafyada yeni bir anlayışın doğması ve o dönemdeki coğrafya bilgisinin modernleşmesi sonucu XVIII. yüzyıl başlarında ortaya çıkmış, coğrafyaya göre nispeten yeni bir araştırma sahasıdır. Bu dönemde haritacılık gibi bazı alanlar coğrafyadan koparak “harita mühendisliği” adı ile bağımsız bilim dalı haline gelirken, “tarihi coğrafya” gibi bazı alanlar da yeni ortaya çıkmışlardır. XVIII. yüzyıl başlarında, Edward Wells tarafından verilen isimle “historical geography” şeklinde ilk defa bilim literatürüne giren tarihi coğrafyanın geçmişi daha eski olsa da, bilinçli bir araştırma alanı olarak ortaya çıkması XIX. yüzyılda gerçekleşmiştir. Buna rağmen, ne yazık ki ülkemize gecikmeli olarak girebilen tarihi coğrafya, dünyadaki gelişmeleri takip edebilecek seviyeye ulaşmaktan henüz uzak görünmektedir.

Öz bir ifadeyle “geçmişin coğrafyası” şeklinde tarif edilen tarihi coğrafya; kısaca, “bir mekânın, çağdaş coğrafya ilke ve yöntemleri ile geçmiş bir zaman diliminde araştırılması” olarak tanımlanmaktadır. Geçmiş bir dönemi araştırdığı için temel kaynaklarını tarih, arkeoloji, antropoloji, prehistorya gibi bilimlerden almakta iken, yöntem olarak ise esasta çağdaş coğrafya ilke ve metotlarını takip etmektedir. Şu halde tarihi coğrafya,-tıpkı tarihi sosyolojinin, sosyoloji içerisinde; tarihi dilbilimin, dilbilim içerisinde olduğu gibi-özünde coğrafyanın içinde yer alsa da doğası gereği “interdisipliner” bir araştırma alanıdır. Tüm bu özellikleri itibarıyla, araştırmalarında coğrafyanın yanı sıra tarih, arkeoloji, prehistorya ve antropoloji gibi diğer ilgili bilim dallarının kaynak, yöntem, ilke ve felsefi bakışlarından da faydalanmaktadır.

Tarihi coğrafyanın temel amacı, incelenen mekân üzerinde yapılacak arazi araştırmaları sonucu, “geçmişe ait olmak kaydıyla” ele geçen bulgular, yazılı

kaynaklar ile arşiv belgeleri gibi tüm belge ve bilgileri kullanarak coğrafi bir sentez yapmaktır. Başka bir ifadeyle, tarihi coğrafya araştırmalarında; geçmiş bir döneme, belirli bir mekâna, geçmişe ait çeşitli kaynaklar ile söz konusu verileri değerlendirebilecek özgün araştırma metotlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu sayede, geçmişin coğrafyasını yani tarihi coğrafyasını çalışarak bir yer ya da bölgedeki mekânsal organizasyon ve sorunların, incelenen dönemdeki durum tespitini yapmak, zaman içindeki değişimini incelemek ve sonuçta geçmişle günümüz arasındaki benzerlik ve farklılıkların açıklamasını yapmak mümkün hale gelmektedir. Böylece, günümüzdeki birçok ciddi problemin geçmişteki köklerinin tespit edilmesiyle, pek çok sorunun çözüm sürecine önemli katkılar sağlanabilmektedir.

Türkiye’de yayımlanan eserlerin bazılarında, -kitap isimlerinde kullanıldığı halde- tarihi coğrafya tanımının dahi verilmeyişinden de görülebileceği gibi, yürütülen araştırmalar sistemsiz ve yetersizdir. Bu sorunun en önemli sebeplerinden ilki, bilim literatürümüzün batının gerisinde kalması ile ülkemiz sosyal bilimcileri arasında ortak çalışma yürütmenin ve dolayısıyla interdisipliner araştırma yapmanın yeterince değerli bulunmamasıdır. Burada dikkat çekilmesi gereken diğer bir husus ise, İlber Ortaylı (2007: V) tarafından, “Türk akademik hayatında tarihi coğrafya diye bir dal mevcut değildir. Tarihçilerin içinde bazı meslektaşların tarihi coğrafya bilgisinin güçlü olması tesadüflere ve kişinin kendine bağlıdır” şeklinde ifade edildiği gibi, ülkemizde tarihi coğrafyanın halen “kurumsallaşmaması”dır.

Oysaki tarih ile coğrafya disiplini arakesitinde yer alan, özellikle ülkemiz şartlarında, “genellikle tarihi derinliği olmadan mekânsal araştırmalar yapan coğrafya” ile “genellikle mekânsal açıdan konuya bakmadan geçmişi ele alan tarih” disiplini arasında kalan “tarihi coğrafya”, hem Türkiye için yeni bir uzmanlık alanı olarak, hem de günümüzdeki sorunların çözümünde kullanılan analizlerde faydalı olacak bilgiler üretmesi bakımından fazlasıyla kıymetlidir. Tarih ile coğrafya arakesitinde bulunduğundan, tarihi coğrafyanın teorideki konu ajandası, iki disiplinin toplamı kadar olup bunlar arasında yer alan kültürel miras, hemen fark edilmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, ülkemizde henüz yeni olduğundan, yolun başındaki tarihi coğrafyanın, esasen, kültürel miras araştırmalarında önemli bir yer tuttuğu noktasına dikkat çekmektir.

## Kültür, Kültürel Coğrafya ve Mekân

Farklı disiplinlerde onlarca tanımı bulunan kültür, TDK Büyük Türkçe Sözlük'te, "tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin" (<http://tdk.gov.tr>) şeklinde ifade edilmiştir. Tanımlaması ve içeriği bakımından son derece geniş ve kapsamlı olan kültür bahsi, haliyle, özelde sosyal ve beşeri bilimler kategorisinde bulunan pek çok disiplin için önemli bir araştırma sahasıdır. Gerçekten de sosyolojiden psikolojiye, tarihten arkeolojiye, coğrafyadan edebiyata, siyaset bilimden yönetim bilimine, folklordan etnografyaya kadar çok sayıda disiplin, kültür ve kültürel konular üzerine araştırmalar yapmaktadır.

Günümüzde, adları sayılan bu disiplinlerin yanına, yeni yüzyılın yeni disiplinlerini katan ve kültür endüstrisinin olanak ve beklentilerini dikkate alan bir "disiplinler arası" kültür çalışması modeli de ortaya çıkmıştır. Bu model, son yıllarda bazı ABD üniversitelerinde "Kültür Araştırmaları" adı verilen bölümlerde faaliyetlerine başlarken, Avrupa'da ise "Kültür Bilimi" kavramı yadsınmayan bir sosyal ve beşeri bilim üst çatısı olarak kurumlaşma yoluna girmiştir (Oğuz 2006: 70; 5). Batıdaki bu gelişmelere dikkat çeken Ö. Oğuz, "1970'lerden sonra her sosyal ve beşeri bilim kendini ilkel veya köylü, sözlü veya kentli bütün alanlardaki kültürleri araştırmakla görevli sayıyorsa, bu disiplin adlarını ayrı ayrı kürsü ve bölümlerde ve daha da önemlisi bilimsel açılım gerekçeleriyle korumaya neden devam ediyoruz?" diyerek ülkemizdeki bilimsel yapılanmayı sorgulamakta ve gerekçesini de şu ifadelerle açıklamaktadır:

"Özellikle geçmişe dönük kültür araştırmalarında XIX. yüzyıl paradigmasının anlamsızlığı ve geçersizliği ortadadır. Osmanlı saray mutfağı ile Anadolu halk mutfağını iki ayrı disiplinin konusu olarak incelemek ne kadar doğrudur? İki kültürel grup arasındaki düğün geleneklerini inceleyen etnolog ile folklorcu hangi sonuçlara hangi farklı yöntemlerle varacaklardır ve bu sonuçlar günümüz insanı açısından ne değer taşıyacaktır? Etnolog düğün geleneğini, folklorcu kına türkülerini çalışır diyen 1940'lı yılların "bölüşüm" uzlaşısı, bizi 2006'nın kentinde ne kadar ikna edecek?" (Oğuz 2006: 70; 6).

Diğer yandan, kültür araştırmaları için, önemli çalışma konuları içerisinde yer alan "mekân" unsuru da belirtilen karmaşadan payına düşeni almaktadır. Bu noktada, pek çok disiplin mekân, yer, ortam, çevre veya başka isimler

altında çeşitli incelemeler yapmaktadır. Araştırılan bahis, “mekânın *bugünü/günümüzdeki mekân*” iken, belirtilen karmaşadaki görüntü ne ise, incelenen konu “*mekânın geçmişi/geçmişteki mekân*” olduğunda, iyice içinden çıkılmaz hale gelmektedir. Aslında kültürel mekânı/çevreyi tarih boyunca insanlar tarafından şekillendirilmiş ortamlar bütünü oluşturmaktadır. Dolayısıyla baktığımız her yerde geçmişin izleri görülmektedir ve bu haliyle kültürel miras, kültürel çevreden daha geniş bir kavram olabilmektedir. Zira sadece maddi nesnelere, yapılar ve antik kalıntıları değil önceki kuşaklardan aktarılan efsane, destan, hikaye, türkü, gelenekler ve diğer soyut değerleri de kapsamaktadır.

Uygurulukların dünya görüşü yaşadıkları mekân ile belirginleşir. “Meydan okumalar ve karşılıklar”, bir toplumun dünya görüşünün belirleyici unsurları arasındadır. Tabiat şartlarına bağlı olarak yerleşim merkezlerini belirleyen, ekonomik hayatı yönlendiren ve tarihi gelişmelerde önemli bir rol oynayan mekân; o bölgede yaşayan insanların fizyolojileri ve psikolojileri üzerinde de etkilidir. Doğal ortamın bileşenleri arasında yer alan iklim şartları ile insan arasındaki ilişki, bölge insanının yaşamını etkilediği gibi duyuş tarzında da bazı özel yapılanmalara neden olmaktadır.<sup>2</sup> Denizin insana sunduğu koşullar ile dağlık alanların sunduğu koşullar farklılaşırken, bu bölgelerde yaşayan insanların düşünme biçimi, söz varlığı, duyuş tarzı da belirgin farklılıklar göstermektedir. Nietzsche’nin kitaplarını yazarken Avrupa’da sık sık yer değiştirmesi ve ideal iklim koşullarını araması, evrenin fiziki yapısı ve doğa koşullarının insanın zihin yapısı ve duyarlılığının üzerindeki etkilerini vurgulaması bakımından önemlidir. Yazarın Sies Maria’da, kuzeyle güney arasında, Akdeniz’den kopmadan kuzey ile bağını devam ettiren bir noktada aradığı koşulları bulması; genelde iklimin, özelde ise Akdeniz’in yazarın duyuş tarzı üzerindeki etkilerini gösterir. Benzer şekilde Madame de Staël, din, gelenek ve kanunların edebiyat; edebiyatın da din, gelenek ve kanunlar üzerindeki tesirlerini incelediği *Edebiyata Dair* adlı eserinde, Kuzey ve Güney’deki edebiyatların farklılığında mekânın önemli bir rolü olduğunu savunmaktadır (Kefeli 2009: 427-428).

E. O. İncirlioğlu (2009: 2), mekân ve kültürü hümanist ve kaderci bir yaklaşımla ele alarak şöyle bir açıklama yapmıştır:

“*Mekân*, mimarlarca farklı ölçeklerde tasarlandığı, yeni tasarımlara esin sağladığı gibi, çeşitli disiplinlerde de farklı biçimlerde

kullanılmış; ya ele alınan konulara sahne görevi görmüş, ya da başlı başına kendisi konu edilmiştir”. *Mekân* ve *yer* sözcükleri, akademik amaçlarla aralarındaki farklara işaret edilse de çoğu zaman eş anlamlı kullanılmaktadır. Örneğin, Edward Casey’in *Yerin Kaderi* başlıklı felsefi tarih kitabında da değindiği gibi, “*mekân* ve *zaman* için geçerli olan her şey *yer* için de geçerli: Şu veya bu şekilde var olabilmemiz için *herhangi bir yerde* olmamız gerekiyor. Bir yerde olmak da, bir *yer*, bir *mekân* gerektirir. Soluduğumuz hava, üstünde durduğumuz toprak, sahip olduğumuz bedenler gibi, var olmanın kaçınılmaz bir önkoşulu *yer*. Yer ve *mekân* ile çevriliyiz; yerin ve *mekân*ın içindeyiz. Bir yerlerde yaşıyoruz, başka bir yerleri oralarda düşünüyoruz, oralarda ölüyoruz. *Yersiz* yurtsuzken de, *yersiz* işler yaparken de, bir *yer* kaplıyoruz. Bu *mekân*. *Kültür* de var olmak ile aynı kaçınılmaz derecede ilişkili. Var olmanın yeri *mekân* ise, biçimi de *kültür*. Nasıl *yersiz* olamıyorsak, *kültürsüzlük* de, tanımı gereği, olanaksız. Her ne kadar “*kültürsüz*” sözcüğü, kimi zaman hor görü hatta hakaret amacıyla, özellikle *yüksek kültür* yoksunluğu anlamında kullanılageldiyse de, seçkin bir yaklaşımla *kültürsüzlük* addedilen durumun kendisi de bir kültür. Dolayısıyla, kültür kavramını, sanat, uygarlık, gelişmişlik, kalkınmışlık vb. kavramlarıyla örtüşürmeden, antropolojik anlamıyla, yalnızca “*var olma biçimi*” anlamında kullanıyoruz; operadan, baleden, resimden anlamayanlar, hatta okuma-yazma bilmeyenler de, insan olmanın tanımı gereği, kültürlüdür”.

Coğrafya bilimi için, araştırılan *mekân* ve konunun geçmişteki durumunu ortaya çıkararak derinlemesine ihtisaslaşmaya imkân veren tarihi coğrafya, tarih bilimi için de *mekânsal* açıdan bakmayı sağladığından, son derece önemli ve gereklidir. Bu pencereden bakıldığında, tarihi coğrafyanın amaçları içinde sayılabilecek önemli bir husus, dünyada son yıllarda önemi artan turizm ve özellikle kültürel miras üzerine odaklanan kültür turizmi bahsi ile ilgilidir. Bilindiği üzere, çevresiyle uyumlu bir şekilde yaşayan kültür unsurları, kültürel peyzaj/çevreyi oluşturur. Bunlar modern ya da geçmişteki insan gruplarının ekonomisi, sosyal hayatı, ulaşım şekilleri, sanatı ve inancı hakkındaki önemli kanıtlardır. Günümüzdeki kültürel peyzaj, hali hazırda ortada olmasına karşın, geçmişteki kültürel peyzajı meydana getiren her bir unsurun ortaya çıkarılması için, dikkatle araştırılması gerekmektedir.

*Mekân* ve kültürün bu denli iç içe geçmesi, *mekân* araştırmasını odağına koyan coğrafya disiplini için kültürün önemini bir kat daha arttırmaktadır.



Zira kültür, belirtilen anlamıyla insanın doğal ortama katmış olduğu her şeye karşılık gelmekte, tabiatta insanın yaşadığı her yerde, tabiatla insanın karşılıklı bir şekilde bıraktığı tüm izleri araştıran coğrafya disiplini için, araştırılacak kültürel peyzaj ya da “kültürel coğrafi görünüm”lerin ortaya çıkmasını sağlamaktadır.

Kültürel coğrafi görünüm, kültür gruplarının yeryüzüne yerleşirken yarattıkları görünümdür. Kültürler kendi coğrafi görünümünü dünyanın kendilerine sağladıkları hammaddelerle biçimlendirirler. Yerleşilen her alanın bir kültürel görünümü vardır ve bunlar kendilerini yaratan kültürü yansıtır. C. O. Sauer, kültürel coğrafi görünümün “fiziksel coğrafi görünüm üzerine insan faaliyetleri tarafından empoze edilmiş şekiller” olduğunu ileri sürmüştü ve “The Morphology of Landscape” adlı makalesinde kesin olarak şu tanımları getirmiştir: “Kültürel coğrafi görünüm, nihai anlamdaki coğrafi alandır... Üzerindeki şekillerin hepsi, coğrafi görünüme özelliğini kazandıran insanın çalışmalarıdır... Kültürel coğrafi görünüm, doğal coğrafi görünümün bir kültür tarafından şekillendirilmesidir. Kültür bir ajan, doğal alan bir aracı, kültürel coğrafi görünüm bir sonuçtur.” Sauer, mekân (space) ve benzeri gibi birçok sözcükten birini kullanmak yerine kültürel maddi unsurlara vurgu yapmayı da istediği için “landscape” terimini kullanmayı tercih etmiştir. Kültürel görünümün üzerinde yer alan biçimlerin uzun bir zaman boyunca süregelen ve birbirini izleyen nesiller boyunca biriken etkilerle iç içe olan kültürel süreçlerin (kültürel kalıpları şekillendiren neden-sonuç ilişkileri) işlenmesi sonucu ortaya çıktığını vurgulamıştır. Bazen birbirini izleyen bu gruplar (nesiller) aynı kültürden olmayabilirler (Özgüç ve Tümertekin 2015: 92-93).

Beşeri coğrafyanın en önemli alanlarından birisini “toplumsal (sosyal) coğrafya” ile birlikte “kültürel coğrafya” oluşturmaktadır.

Kültür coğrafyası ya da kültürel coğrafya, insanların içinde yaşadıkları fiziki çevreden çok, insan kültürlerinin vurgulandığı bir anlam içerir. Kültür coğrafyasının amacını anlamak için ilk önce kültür sözcüğünün ne olduğunda anlaşmak gerekir. Sosyal bilimciler ve hümanistler, bazıları dar bazıları geniş anlamda birçok kültür tanımları ileri sürmüşlerdir. Bundan başka, bilim dallarında bile araştırmacıların hepsi fikir birliği içinde değildir. Kültürün “bir grup insanın ortak yaşam tarzı” şeklindeki tanımı



en sık rastlanandır ve burada, söz konusu grup ya da toplumu özelleştiren onların “yaşam tarzı” olmaktadır. Başka insanların bazı şeyleri onlardan farklı bir şekilde yaptıkları gerçeği, bir grup ya da toplumun farklı olma nedenidir. Bunların hepsi bir kültürün içinde doğmuşlar ve büyüyüp olgunlaştıkça bu kültürü öğrenmişlerdir. Bu yüzden, kültürün, “belirli bir zamanda belirli bir yerde yaşayan belirli bir grup insanın karakteristik yaşam tarzı” olarak tanımlanması, belki de en doğrusu olacaktır. Toplum bilimciler arasında kültür deyiminin bir toplumun yalnızca müzik, edebiyat ve sanatını değil; aynı zamanda, onun yaşam tarzının tüm yanlarını, giyim-kuşamı, günlük yaşama alışkanlıkları, gıda tercihleri, evlerinin mimarisi, çiftlik ve tarlalarının şekilleri, eğitim, yönetim ve yasal sistemlerini de ifade ettiği kabul edilmektedir. Böylece, kültür, bir halkın yalnızca yaşam biçimi mozağını yansıması değil, aynı zamanda egemen değer ve inançlarını da ayırt eden ve bunların tümünü kapsayan bir kavram olmaktadır (Özgüç ve Tümertekin 2015: 96).

Yapılan araştırmalara bakıldığında, kültür bahsinin dayanılmaz cazibesi nedeniyle hemen bütün sosyal bilimlerin de kültürle ilgilendikleri görülebilir. Bunlar arasında ünlü A. J. Toynbee ve Immanuel Kant’ın kültür konusundaki düşüncelerini burada özellikle zikretmekte fayda vardır. Bu müelliflere göre kültür ve medeniyetin oluşumunda coğrafi çevre, yani mekân son derece önemlidir ve bu düşünceler coğrafyacıların bakış açıları ile örtüşmektedir.

Toynbee, medeniyetleri ortaya çıkaran sebepleri sıralarken mekâna atıfta bulunur. Müellife göre;

“Medeniyetlerin ortaya çıkması ve gelişmesi; (1) Coğrafi çevre şartlarına, (2) Toplulukta yaratıcı bir grubun bulunmasına, (3) Çevre ile insan arasında devamlı bir “meydan okuma (challenge)” halinin mevcut bulunmasına bağlıdır. Burada, cemiyeti durgunluktan dinamizme geçiren başlıca faktör olarak coğrafi çevreye ağırlık verilmesi dikkat çekicidir. O’na göre çevre çok çetin/zor ise büyük medeniyet ya doğmaz veya doğsa da gelişemez. Çevre çok elverişli ise, ona karşı koyabilmek için insanı gerekli gayrete zorlayacak vasat/ortam yok demektir. İnsan ne fazlası ile müsait, ne de aşırı derecede çetin olmayan şartlar altında “yaratıcı azınlık grup” vasıtası ile “meydan okuma” durumuna girer ve bu hal devamlı şekilde yaratıcı kuvvetlerin daha da çeşitlenme ve gelişmesini sağlayarak medeniyet seviyesine ulaşılır. Bu gö-

rüş hem doğal hem de beşeri gerçeklere dayandığı için dikkate değer bir vasıf taşımakta ve tamamen coğrafi bir yaklaşım sergilemektedir. Nitekim insanda mevcut olan mücadele azmi, daha önceleri I. Kant tarafından incelenerek, “insan ile coğrafi çevre arasında değil fakat insanların birbirleri, yani cemiyet arasında” kültür zenginliğine, medenileşmeye doğru itici bir kuvvet teşkil ettiği belirtilmiştir. Ayrıca, kültürlerin doğuşu ve tekâmülünde coğrafya ve iklim şartlarının etkisi konusunun da çoktan beri büyük oranda kabul gördüğü de bilinmektedir” (Kafesoğlu 1997: 25-26).

### **Kültürel Miras, Kültürel Turizm ve Tarihi Coğrafya**

TDK Büyük Türkçe Sözlük'te miras, “birine, ölen bir yakınından kalan mal mülk, para veya servet, kalıt, bırakıt, tereke; kalıtım yoluyla gelen herhangi bir özellik; bir neslin kendinden sonra gelen nesle bıraktığı şey” (<http://tdk.gov.tr>) anlamlarına gelmektedir. Farklı ve çok sayıdaki tanımlardan hareketle, “kültürel miras” veya “kültür mirası” ise kısaca, “daha önceki kuşaklar tarafından oluşturulmuş, ulusal ve evrensel öneme sahip olduğuna inanılan tüm maddi unsurlar ile soyut değerler” şeklinde ifade etmek mümkündür.

Kültürel miras: “İnsanın yaşadığı tüm zamanlar boyunca oluşturduğu, biriktirdiği; geliştirerek, yeni sentezlerle zenginleştirdiği ve sürekliliğini sağlayarak kendinden sonraki nesillere aktardığı tüm bilgi, inanç ve davranışlar bütünü ile bu bütünün parçası olan nesnelere.” olarak tanımlanabilir. Bu hâliyle kültürel miras, bir toplumun üyelerine ortak geçmişlerini anlatarak, aralarındaki dayanışma ve birlik duygularını kuvvetlendiren güçlü bir unsur ve ciddi bir zenginlik kaynağıdır. Şu halde kültürel miras, insanların tarih boyunca biriktirdikleri deneyimlerin ve geleneklerin devamlılığını ve haliyle geleceğin doğru kurulmasını sağlayan önemli bir hazinedir. Böyle olduğu için de kültürel mirasın, sadece sahip olduğu değerler nedeniyle değil, yeni nesillere yeni öğrenme ve gelişme fırsatları sunduğu, insanlara geçmişlerine dair güzel duygular yaşattığı için de korunması ve yaşatılması gerekmektedir. Ayrıca, belirtilen nitelikleri gereği kültürel miras, yaratıcılığı ve keşfetme güdüsünü beslediği, dünyaya ve hayata bakışımıza tarihi derinlik kattığı ve hepimizin geçmişinden öğrenecek çok şey olduğunu gösterdiği için de korunmalıdır.

Bu düşüncelerden hareketle, kültürel mirası koruma ve yaşatma amacı için bir araya gelen, “Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı (UNESCO)”, 17 Ekim-21 Kasım 1972 tarihleri arasında, Paris'te yapılan genel konferansın 17. oturumunda imzalanan “Dünya Kültürel ve Doğal

Mirasın Korunması Sözleşmesi” ile belirtilen hususu kayıt altına almıştır. UNESCO “Miras” kavramını geçmişten gelen, bugün birlikte yaşadığımız ve gelecek nesillere aktaracağımız kalıt olarak tanımlamaktadır. Kültürel miras ise tarihi ve yapılaşmış çevreyi oluşturan anıtlar, mimari değeri olan yapı grupları ve alanlar olarak tanımlanmaktadır. Yine konuyla ilgili olarak, ICCROM 1990’da kültürel miras, insanlık tarihinin başlangıcından bu yana daha kaliteli bir yaşam sağlamak için, “insanın yaratıcılığı ve toplumlar arası etkileşimler sonucunda ortaya çıkan kültürel değerlerin birikimi olarak nitelendirilmektedir (ICCROM: 1990). Bunlar, duygusal (kimliksel tanımlama) ve kültürel değerler (ekoloji, mimari tarihsellik) ile kullanım değerleridir (ekonomik, sosyal, politik) ve tüm bunlar koruma ile muhafaza edilebilir hükmü ile süreklilik ve korumaya dikkat çekilmiştir. UNESCO, dünyada yeri doldurulmaz değer olarak dikkate aldığı kültürel ve doğal mirası belirleme, koruma ve muhafaza etme konusunu teşvik etmek amacı ile çalışmalar yapmakta ve bu çalışmaların genel ilkelerinin ortaya konulduğu sözleşmeye göre aşağıdakiler “kültürel miras” sayılmaktadır: (UNESCO 1972; ICCROM 1990; Oğuz 2007: 5-11)

- **Anıtlar:** Tarih, sanat veya bilim açısından istisnai evrensel değerdeki mimari eserler, heykel ve resim alanındaki şaheserler, arkeolojik nitelikte eleman veya yapılar, kitabeler, mağaralar ve eleman birleşimleri.
- **Yapı toplulukları:** Mimarileri, uyumlulukları veya arazi üzerindeki yerleri nedeniyle tarih, sanat veya bilim açısından istisnai evrensel değere sahip ayrı veya birleşik yapı toplulukları.
- **Sitler:** Tarihsel, estetik, etnolojik veya antropolojik bakımlardan istisnai evrensel değeri olan insan ürünü eserler veya doğa ve insanın ortak eserleri ve arkeolojik sitleri kapsayan alanlar.

Yukarıda belirtilen kültürel miras unsurlarının büyük kısmının “somut” olması, ortada bulunmayan veya görülemeyen, bir diğer ifadeyle “somut olmayan” kültürel miras için ayrı bir çalışma yapmayı gerektirmiştir. Bu kapsamda, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı, 17 Ekim 2003 tarihinde Paris’te düzenlenen 32. Genel Konferansı’nda, Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi’ni kabul etmiştir. Türkiye, 19 Ocak 2006 tarihli ve 5448 sayılı Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesinin Uygun Bulunduğuna Dair Kanun ile bu sürece dahil olmuş ve 27 Mart 2006 tarihinde resmen taraf olmuştur. Bahsedilen sözleşmeye göre, somut olmayan kültürel miras UNESCO tarafından; “toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler,

beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânlar” biçiminde tanımlanmaktadır (UNESCO: 2003). Kuşaktan kuşağa aktarılan bu miras, toplulukların ve grupların çevreleriyle, doğayla ve tarihleriyle etkileşimlerine bağlı olarak, sürekli biçimde yeniden yaratılır ve bu onlara kimlik ve devamlılık duygusu verir; böylece, kültürel çeşitliliğe ve insan yaratıcılığına duyulan saygıya katkıda bulunur.

Günümüzde ülkelerin sahip oldukları kültürel miras, küreselleşme rüzgarıyla gün geçtikçe hızlı bir şekilde ortadan kaybolmakta ve haliyle değeri azalmaktadır. Şu durumda, Dünya’da çok sayıda araştırmaya konu olarak ortaya çıkarılan kültürel miras, bilimsel çalışmalar ile diğer birçok sektör/alan yanında bilhassa turizm sektöründe kullanılarak, bu sayede doğrudan ekonomiye kazandırılmaktadır. Kültürün tanımı ve yapısı gereği içeriğinin oldukça geniş olması, bu sahada çalışan, araştırma yapan disiplinlerin de çok sayıda olmasına yol açmıştır. Yukarıda adı geçen, hatta diğer bütün “sosyal ve beşeri bilimler”in doğal olarak araştırma sahasında yer alan kültür; konu miras olunca tarihi derinliği bulunan bir geçmişi ve bu mirasın üzerinde bulunduğu yer olunca da bir mekânı çağrıştırmaktadır. Bu iki unsur ise, bilindiği üzere tarih ile coğrafya arakesitindeki “tarihi coğrafya” içerisinde birlikte ve merkezi bir konumda yer almaktadır.

Kültürel mirasın araştırılarak ortaya çıkarılması, başta tarih, arkeoloji ve coğrafya disiplinleri olmak üzere, bütün sosyal ve beşeri bilimlerin görevinin olduğu gerçeği ne kadar önemliyse, ortaya çıkarılan mirastan faydalanma da aynı derecede öneme sahiptir. İşte burada devreye giren turizm, kültürel mirasın korunarak ekonomiye kazandırılmasında ön plana çıkmaktadır. Günümüzde, bacasız sanayi adı da verilen turizm sektöründeki gelişmeler, hem ülkemizde hem de dünyada, bu alanı popüler hale getirmiş ve bilhassa son yıllarda turizmi çeşitlendirmek amacıyla, kültürel miras daha fazla söz konusu edilmeye başlanmıştır.

Gerçekten de son yıllarda dünyadaki turizm anlayışı değişmeye başlamış, geçmiş kültürlerin izlerini yerinde görme, kültürel temaslar, inanç sistemleri, el sanatları, alış-veriş mekânları, eğlence biçimleri, farklı yaşam tarzları, doğa ile bütünleşme gibi konular ilgi çeker olmuştur. Anonimleşen, her yerde olabilen standart kimliksiz ürünlere ve yerlere ilgi azalmakta, itici bulunmaktadır. Kültür, doğru olsun ya da olmasın, kalite ve seçkinlikle ilişkilendirilirken; turizm, ticaret ve kitlelilikle ilişkilendirilmektedir. Burada kültürel turizmin işbirliğine dayanacağı, ne kültür ne de turizm olmadan var olamayacağı unutulmamalıdır (Garrod 2001: 1049-1052).

Ülkemiz açısından turizmin, ekonomide önemli bir payı bulunmasına ve

bahsedilen sahada faaliyet gösteren çok sayıda çalışanın varlığına rağmen, bu sektörde çalışanların nitelik ve nicelik açısından yeterli olduğunu söylemek için henüz erkendir. Yeterli sayıda uzman personel olmadığı gibi, çalışanların da akademik eğitim almamaları, sektörün ihtiyaçlarına cevap verebilmekten uzak olmalarına yol açmıştır.

Dolayısıyla günümüz dünyasında değişen şartlar ve ihtiyaçlara binaen, öncelikle “bildiğimiz ve sahip olduğumuz kültürel mirasın bilimsel açıdan araştırılması, bilmediklerimizin ise bütün yönleriyle araştırılarak ortaya çıkarılması ve tüm bunların envanterinin yapılması gerekmektedir”. Ancak bu sayede tüm zamanlara ait kültürel mirasın araştırılarak ortaya konulması mümkün hale gelerek, tarihi gerçekler bilim camiasının hizmetine sunulabilecektir. Bütün bu adımlar gerçekleştirildikten sonra, ortaya çıkarılan kültürel miras yeniden inşa ve/veya restore edilerek, özenle korunma aşamasına geçilmeli ve böylece ülke turizme kazandırılması ve haliyle ekonomik kalkınmaya yansması beklenmelidir.

Bu noktada, henüz kısa süre önce, ilgili bakanlık tarafından atılan bir adım, ülkemiz kültürel mirası ve geleceği için ümit vaat etmektedir. Zira toplumların sosyal ve ekonomik gelişme ve kalkınmasının, kültürel kalkınma gerçekleşmeden olmayacağından hareketle, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Cumhuriyet tarihinde ilk defa olarak 21 Nisan 2016 tarihinde ülkemiz için bir “Kültürel Kalkınma Eylem Planı” açıklamıştır. Burada Türkiye’nin kültürel açıdan kalkındırılması için yapılması gerekenler sekiz ana stratejik alan adı altında aşağıdaki şekilde sıralanmıştır (<http://basin.kulturturizm.gov.tr>):

- 1- Şehrin tarihi dokusunun ihyası,
- 2- Kültür alanlarının canlandırılması,
- 3- Şehir kültürünün zenginleştirilmesi ve tanıtımı,
- 4- Anadolu medeniyet izlerinin gün yüzüne çıkarılması,
- 5- Kültür ekonomisi ve girişimciliğin desteklenmesi,
- 6- Kültür sponsorluğu sisteminin geliştirilmesi,
- 7- Beşeri kapasitenin güçlendirilmesi ve eğitim,
- 8- Yasal düzenlemeler yapılması ve yeniden yapılanma.

Görüldüğü gibi, kültürel kalkınma için yapılması gerekenler Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından tespit edilmiş ama tüm bu işlerin “akademik açıdan” kimlerin yapacağı üzerinde durulmamıştır. Diğerleri bir tarafa, ülkemiz topraklarındaki medeniyet izlerinin gün yüzüne çıkarılması işi kim veya kimler

tarafından yapılacaktır? Halihazırda, bu listede yer alan başlıklardan ilk üç tanesinin gerçekleştirilmesinde ciddi katkılar yapabilecek sahalardan birisi de tarihi coğrafyadır. Üstelik bunlara ilave olarak, dördüncü sıradaki “Anadolu medeniyet izlerinin gün yüzüne çıkarılması” başlığı, konumuz açısından son derece önemli olup doğrudan tarihi coğrafyacıların yaptıkları çalışmalar arasındadır.

İşte bu noktada, yukarıda bahsi geçen kültürel mirasın araştırılarak ortaya konulmasında görev yapan üç temel disiplin tarih, arkeoloji ve coğrafya devreye girmektedir. Bilindiği üzere eski çağlardan itibaren bilinen iki eski disiplin olan tarih ve coğrafya, birçok açıdan birbirini desteklemektedir. Hatta bu iki disiplinin arakesitinde yer alan, Dünya’da hatırı sayılır derecede ileri olmasına rağmen ülkemizde henüz yeni olan tarihi coğrafya, tam da kültürel mirasın araştırılması noktasında ön plana çıkmaktadır. Dünyadaki uzmanlaşma eğilimlerine uygun bir biçimde tarih-coğrafya arasında interdisipliner karakterli bir araştırma alanı olan tarihi coğrafya, aynı zamanda ülkemiz bilim imkanlarının daha işlevsel kullanılmasını sağlayarak, bilimsel araştırma sürecinde tasarruf yapma fırsatı da sunacak niteliktedir.

Bilindiği üzere, Dünya’da hızla değişen şartlar ve yeni ortaya çıkan ihtiyaçlar dikkate alındığında, geleneksel bilim dallarının bazı durumlarda yetersiz kalabildiği görülmektedir. Zaten Dünya’da son dönemlerde interdisipliner karakterli ve geleneksel bilim dallarına göre daha “dar ve özel” araştırma alanlarının ortaya çıkıp yaygınlaştığı ve dolayısıyla bu sahaların “uzmanlık alanı” olarak yerleştiği de dikkati çekmektedir. Üstelik bugün ülkemizde bulunan Osmanlı arşivlerindeki yaklaşık üç yüz bin defter ve yüz elli milyon belge ile Dünya’nın en zengin arşivleri olduğu gerçeği bir kenara bırakılsa bile, Türkiye’nin hiçbir Avrupa ülkesi ile kıyaslanamayacak kadar çeşitli ve zengin bir kültürel mirasa sahip olduğu inkar edilemeyecek bir gerçektir. Dolayısıyla bu denli çeşitli ve zengin kültürel mirasın bir değil birçok disiplin tarafından çok yönlü olarak araştırılıp, bilim dünyası ve ülkemiz yararına değerlendirilmesi zorunlu hale gelmiştir.

Günümüzde, uluslararası kuruluşların destekleriyle özellikle geçmişten miras kalan ve yok olmaya yüz tutmuş kültürel peyzaj yaşatılmaya çalışılmaktadır. Bu değerler korumaya alınmadığı takdirde modern dönemdeki değişimlerden ve tek tiplilikten etkilenerek hızla yok olacaktır. Böyle yerler yok olma tehdidi altındadır ve insanlar tarafından orijinal haliyle görülmek istenmeleri nedeniyle turizm sektörünün içinde “kültür turizmi” adıyla bir faaliyet alanının doğmasına ortam hazırlamışlardır.

Kültürel turizm ile ilgili çalışmalarda, kültür turizmi, kültürel

turizm, tarihi turizm, miras turizmi şeklinde çeşitli kavramların kullanıldığı bilinmektedir. Esasen hepsi birbirinin içinde olan bu kavramlar arasında sınır çizmek güçtür. Doğal ve kültürel miras, tarih öncesi ve tarihi devirlere ait bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan yerüstü, yeraltı veya su altındaki tüm taşınır taşınmaz varlıklar olarak tanımlanmaktadır. Miras ve tarihsel kaynaklar kültürel turizmi doğurur, geliştirir. Bu bağlamda coğrafya, doğal ve kültürel mirası kucaklayan bir kavramdır. Sözelimi ülkemizde delta ve traverten alanlarında antik kent kalıntıları gibi doğal ve kültürel mirasın iç içe olduğu alanlar bulunmaktadır. Pamukkale travertenlerindeki Hierapolis kenti, Büyük Menderes deltasındaki Milet ve Priene kentleri, Küçük Menderes deltasındaki Efes kenti doğal ve kültürel kaynakların sentezini gerçekleştiren örneklerdir (Doğaner 2001: 135).

Günümüzde kültür turizminde insanlar, gezdikleri yerlerin orijinal kalıntılarını doğal ortamında görmek ve mekânın havasını teneffüs etmeyi arzulamaktadırlar. Bu ise aslında geçmişin coğrafyasını, yani “tarihi coğrafyayı yaşamak” anlamına gelmektedir. C. O. Sauer’in çalışmalarında olduğu gibi, kültürün tarihi boyutu öne çıktığında kültürel coğrafya, tarihi coğrafyaya yaklaşmakta ve onunla tarihi coğrafya adı altında tek vücut olmaktadır. Bütün bunlar da tarihi coğrafyanın gerekliliği ve popülerliğinin anlaşılması açısından büyük önem taşımaktadır.

Çağımızda, maddi ve manevi değerlerden oluşan kültürel miras üzerindeki çalışmalar ve koruma yönündeki antlaşmalar-sözleşmeler giderek önem kazanmaktadır. Kültür ve tabiat varlıklarından, tarihi, arkeolojik, kentsel ve doğal sitler, anıt, ören yeri, höyük, tümülüs, külliye, cami, kilise gibi maddesel kültür kalıntıları, kültürel mirası oluşturan unsurlardır ve bu unsurlar yasalarda korunması gereken yerler olarak belirtilmektedir. Ayrıca, soyut ya da manevi kültür değerleri olarak ele alınan gelenek-görenekler, folklorik değerler, dini inanış ve ibadetler, müzik, dans, yeme-içme alışkanlıkları da kültürü oluşturan diğer öğeler arasında bulunmakta ve kültürel turizmi tamamlayan unsurlar olarak ilgi çekmektedir. (Emekli 2006: 56)

Türkiye, her geçen gün bir parçası daha yok olan ve yeri doldurulması imkansız kültürel mirasına karşı sorumluluğunu, başta üniversiteler ve kamu kurumlarının yaptıkları olmak üzere ilgili tüm sivil toplum kuruluşlarıyla birlikte hareket ederek, öncelikle kültürel mirasın araştırılması ve arkasından da



korumaya yönelik kamuoyunu bilgilendirici faaliyetler yerine getirerek göstermek zorundadır. Bu noktadan hareketle, gerek üniversiteler ve diğer kamu kurumları gerekse ulusal veya uluslararası sivil inisiyatifler ve fon kuruluşları ile işbirlikleri geliştirilerek; Türkiye'nin kültürel mirasının araştırılması, belirlenmesi ve konunun önemine ilişkin kamuoyu bilinci oluşturmayı amaçlayan çalışmalar yapılmalıdır. Bahsedilen çalışmaların üst düzeyde yapılabilmesi için ise, öncelikle, ilgili alanda eğitim-öğretim ve bilimsel araştırmalara kurumsal bir yapı kazandırılması gerekmektedir.

Bir bilim dalının temeli, o konuda uzmanlaşmayı sağlayacak eğitsel bir örgütlenmenin kurulup sürdürülmesiyle gerçekleştiğine göre, Türkiye'de de lisans düzeyinde "tarihi coğrafya" bölümünün kurulması için bahsedilen eğitsel örgütlenmenin hayata geçirilmesi zorunlu görünmektedir. Dünya'nın önemli üniversitelerinde sadece bir araştırma sahası olarak değil, kurumsallaşmış bir şekilde, bilimsel camiada yerini alan tarihi coğrafyanın, Türkiye'de de kurumsallaşabilmesi için ülkemiz akademik sistemi içerisindeki yerini bulması gerekmektedir. Hatta yukarıda ele alındığı gibi, tarihi coğrafyayı kültürel mirası ele alıp araştırarak şekilde aynı çatı altında birleştirilmesi ile çok daha faydalı ve işlevsel bir hale getirmek daha doğru olacaktır.

Günümüzde kültürel mirasın araştırılması ve yönetimi bugün farklı disiplinlerin uzmanlığını ve yerelden özele farklı kurumlardan aktörlerin katılımını zorunlu kılmaktadır. Bu sebeple kültürel mirasın araştırılması ve yönetimi, tarih, coğrafya, arkeoloji, sanat tarihi, mimarlık, kent planlaması, sosyoloji, ekonomi, hukuk, işletme ve turizm gibi farklı disiplinlerin ortak çalışması ile tesis edilecek çok katmanlı bakış açısını gerektirmektedir. Bu sahada yapılan araştırmaların gösterdiği gibi kültürel mirasın tanımı, artık anıtlar ve arkeolojik eserler kadar topluluk kültürleri ve peyzajı da kapsamakta, yerel ve ulusal ölçeğin yanı sıra, evrensel ölçeği de içermektedir. Tüm bu sebeplerle mirasın araştırılması ve yönetimi konusu da, giderek karmaşıklaşan bu alanın, yeni konuları ve sorunları bağlamında daha da önem kazanmaktadır.

Bu çerçeveden konuya yaklaşırsa; D. Hardy'nin daha 1988 yılında yayınladığı "Historical Geography and Heritage Studies" isimli makalesinde, konuya değinip tarihi coğrafyanın kültürel miras için önemine vurgu yaptığı hatırlatılmalıdır. Burada Hardy, geçmişten kalan kültürel mirası hem muhafazakar hem de radikal anlayışla değerlendirmektedir. Muhafazakar tanımlamada kültürel mirasın, bugünün içinde geçmişi yaşatması ve ait olduğu zamanın günlük yaşamını yansıtmayı bakımından önemli olduğunu vurgularken; radikal tanımlamada ise bunların tarihi oluşturmada temel

unsurlar olması nedeniyle, bu açıdan işlevinin her an değerlendirmeye açık olmalarından kaynaklandığını belirtmektedir (Hardy 1988: 333-338; Gümüşçü-Şenkul-Yılmaz 2015: 180-181).

Yine benzer şekilde, D. Hooke'un 1999 yılında, "The Role of the Historical Geographer Today" ismiyle yayımladığı makalede, araştırmacı olarak tarihi coğrafyacının yapacağı üç temel katkıdan birisinin, "kültürel mirasın tespiti" olduğunu belirtmesi dikkat çekicidir. Hooke, kültürel mirasın tespiti/tanınması için, gerek karmaşık tarihin müzede sergilenmesinin ya da halka sunulmasının, gerekse de bölgesel ve ulusal kimliği yansıtan peyzajın daha genel bir şekilde değerlendirilmesinin bir parçası olsun, eğer bir çalışma yapılacaksa kültürel mirasın karmaşık dizisini anlamak gerektiğini belirtmektedir (Hooke 1999: 61-70).

Tam bu noktada Avrupa'da yeni önem kazanmaya başlayan tarihi coğrafya ve kültürel miras konusunun, bilimsel açıdan ele alınması için Polonya'da 2002 yılında, Lodzki Üniversitesi "Faculty of Geographical Sciences" bünyesinde, "Department of political geography and regional studies" bölümü içerisinde, "Historical geography and cultural heritage" isimli bir "sub-department" kurulduğunu belirtmek gereklidir. Bu birimin başındaki Prof. Dr. Mariusz Kulesza'dan aldığımız bilgilere göre, eğitim ve araştırma sürecinde başlıca iki uzmanlık alanında yoğunlaşmıştır: Polonya'nın tarihi coğrafyası ve kültürel mirası ile Avrupa'nın tarihi coğrafyası (<http://www.geo.uni.lodz.pl>)

Çok sayıda uygarlığın yaşadığı Türkiye topraklarının, çok eski dönemlerden beri iskân edilen bir saha olması, haliyle uzun zaman içerisinde bazı yerleşme merkezlerinin terk edilmesi ve zamanla kaybolmasına yol açmıştır. Bu bağlamda ülkemiz Hititologlarından A. Süel tarafından tespit edilerek kültürel mirasımıza kazandırılan Hitit iskân merkezi Şapinuva, böyle bir kaderi yaşayan yerleşme merkezlerine verilebilecek önemli örneklerdendir. Gerçekten de, Boğazkale'nin yakınında yer alan Ortaköy'de böyle bir merkezin varlığı Tokat-Maşathöyük ve Hattuşa/Boğazkale'de çıkarılan tabletler ve bölgede yapılan yüzey araştırmaları sayesinde tespit edilmiş, 1989 yılında yapılan çalışmalar, Ortaköy'ün önemli bir Hitit merkezi olduğunu göstermiştir. Neticede 1990 yılında Kültür Bakanlığı'nın izni ile Ortaköy'de kazı çalışmalarına başlanmıştır.<sup>3</sup> Böylece, 1989 yılına kadar, sadece Hititçe çivi yazılı belgelerde Şapinuva olarak adı bilinen ve bunun dışında hiçbir bilgi sahibi olmadığımız, toprak altında bulunduğu kalıntıları dahi görülemeyen bir merkez, gün ışığına çıkarılarak, Türkiye ve Dünya kültürel mirasına kazandırılmıştır.

Benzer şekilde, Dünya kültürel mirası açısından aynı derecede önemli olmasa da,

Türkiye kültürel mirası bakımından mutlaka belirtilmesi gereken Osmanlı kayıp köylerine temas etmekte fayda vardır. Tarafımızdan yürütülerek tamamlanmış (2013-2016) olan “Türkiye *İskan* Tarihinde Önemli Bir Problem: Kaybolan Yerleşmeler” isimli TÜBİTAK projesinde yaptığımız araştırmalar ve arazi çalışması bir kez daha göstermiştir ki, “kültürel miras”ımızın tespit edilerek kayıt altına alınmasında, tarihi coğrafya bakış açısının ciddi katkıları olacaktır. Zira şimdye kadar tamamen bilimsel araştırmalardan uzakta kalmış, coğrafyacılar ve tarihçiler tarafından çalışılmamış olan bu konu sayesinde, -dar bir saha olmasına rağmen- yüzlerce Osmanlı dönemi yerleşme merkezinin lokalizasyonu yapılmış, neden ve ne zaman kayboldukları tespit edilebilmiştir. Böylece bu araştırma ile konu, bilimsel gündeme taşınmış, Türkiye iskân tarihi, daha doğrusu yerleşmenin evrimi için -yakın bir dönem de olsa- bilinmeyenin çok fazla olduğunu göstermiştir. Ayrıca, arazi araştırması sırasında, arşiv belgelerinden bulduğumuz bilgilerin, köylerde bulunan belli bir yaşın üzerindeki insanların hafızalarında hala yaşadığı, fakat gençlerin bunların hiçbirisini bilmedikleri dikkate alınır, Osmanlı gibi yakın dönem kültürel mirasımızın mümkün olan en kısa sürede araştırılarak kayıt altına alınması zorunluluğu bulunduğunu da belirtmek gerekir (<http://kayipkoy.com>)

### Sonuç

Tüm bu bilgiler ışığında, kültürel mirasın tarihi coğrafya içerisinde son derece önemli bir yer tuttuğu söylenmelidir. Fakat bu önem, yapılacak araştırmalar ile bilinmeyen kültürel mirasımız ortaya çıkarılmadıkça anlaşılamayacak durumdadır. Kutadgu Bilig’de ifade edilen şu kelimeler, meselenin ne kadar önemli olduğunu vurgulamaya yeterlidir: “İnsan gönlü dibi olmayan bir deniz gibidir; bilgi onun dibinde yatan inciye benzer. İnsan inciye denizden çıkarmadıkça, o, ister inci olsun-ister çakıl taşı, fark etmez. Kara toprak altındaki altın taştan farksızdır; oradan çıkınca beylerin başında tuğ tokası olur” (Yusuf Has Hacib 1991: 26).

Bu bağlamda, öncelikle Türkiye’nin bütün kültürel ve hatta doğal zenginlikleri/varlıklarının, somut ve somut olmayan tüm kültürel mirasının araştırılarak tespit edilmesi gereklidir. Bilinmeyenlerin ortaya çıkarılıp, bilinenlerin derinlemesine araştırılması sağlanarak, kapsamlı bir envanterinin çıkarılması zorunlu görünmektedir. Sonraki aşama, belirtilen kültürel mirasın korunmasını sağlanarak, nihayetinde bu varlıkların ulusal ve uluslararası turizme açılarak bir çekim merkezi haline getirilmesini için gerekli altyapı sağlanmalıdır. Böylece aynı zamanda sosyal, kültürel ve ekonomik açılardan çevreci ve sürdürülebilir bir kalkınmanın sağlanmasına yönelik çalışmalara da ciddi katkılar verilebilecektir.

Tüm bunların yapılabilmesi için gereken bilimsel altyapı ise, başlangıçta

ülkemizde kültür üzerine çalışan başta tarihçi, coğrafyacı, arkeolog olmak üzere, özellikle tarihi coğrafyacıları ile mümkün olabilecektir. Hatta burada belirtilmeyen ilgili diğer sosyal bilimcileri de bir araya getirerek, Türkiye'nin sahip olduğu kültürel mirasın araştırılıp ortaya çıkarılmasında büyük faydalar bulunmaktadır. Bu amaçla diğer disiplinler yanında tarihi coğrafyacılar yetiştirmek için de gerekli eğitim ve araştırma ortamı kurulduktan sonra, bu konunun önem ve zorunluluğunun kamuoyuna anlatılması sağlanmalıdır.

Ancak tüm bunlar gerçekleştirildikten sonra, Kültür ve Turizm Bakanlığı web sayfasında da vurgulandığı gibi; “kültür ve tabiat varlıkları açısından son derece önemli olan ülkemiz, zengin ve büyük bir kültürel potansiyele sahiptir. Ülkemiz arkeolojik zenginliklerimiz açısından başka hiçbir ülkeyle kıyaslanamayacak kadar emsalsiz bir hazine niteliğindedir” (<https://www.kultur.gov.tr>) ifadesinin sonuçlarından faydalanma imkânımız olacaktır. Böylece, Türkiye'nin sahip olduğu zengin kültürel miras, mekânsal açıdan da ele alınarak, araştırılmalı bilim camiasına, ülke yönetim kademelerindeki karar vericilere, turizm sektörü ile diğer uygulayıcıların hizmetine sunulabilecektir.

### Sonnotlar

- 1 Tarihi coğrafya hakkında detaylı bilgi için bkz: Osman Gümüşçü. 2016. *Tarihi Coğrafya*, (Dördüncü baskı) Yeditepe Yayınevi, İstanbul; Osman Gümüşçü-Çetin Şenkul-Hasan Hüseyin Yılmaz. 2014. *Temelleri Gelişimi ve Yapısıyla Tarihi Coğrafya*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul; Osman Gümüşçü. 2018. *Kaynaklarıyla Tarihi Coğrafya*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul. Ayrıca editörlüğü O. Gümüşçü tarafından yapılan, ilk baskısı 2013 ve güncellenmiş ikinci baskısı 2018 yılında yayınlanan ve Anadolu Üniversitesi, Açık Öğretim Fakültesi, Tarih Bölümü'nün Tarihi Coğrafya ders kitabı olarak hazırlanan “*Tarihi Coğrafya*” isimli eser.
- 2 İklimin insan üzerine etkileri bakımından oldukça etkili ve tarihi bilgiler için İbn-i Haldun'un meşhur eseri “Mukaddime”ye bakılmasında büyük fayda vardır.
- 3 A. Süel-M. Süel. “Bir Hitit Şehrinin Keşfi, Ortaköy-Şapinuva İdendifikasyonu (Özdeşleşmesi) ile Hitit Coğrafyasındaki Değişiklikler ve Yenilikler” baskı aşamasındaki bu yazıdan faydalanmamızı sağlayan müellife teşekkür ediyoruz. Ayrıca bkz: <http://ortakoyluyuz.tr.gg/%26%23350%3Bapinuva-Genel-Bilgi.htm> (06.02.2017).

**Kaynaklar**

- Doğaner, Suna (2001). *Türkiye Turizm Coğrafyası*, İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Emekli, Gözde (2006). "Coğrafya, Kültür ve Turizm: Kültürel Turizm". Ege Coğrafya Dergisi 15: 51-59.
- Garrod, B. A. F. (2001) "Heritage Tourism: A Question of Definition". *Annals of Tourism Research* 27/3: 1049-1052.
- Gümüştü, O. - Ç. Şenkul-H. H. Yılmaz (2015). *Temelleri Gelişimi ve Yapısıyla Tarihi Coğrafya*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Gümüştü, Osman (2016). *Tarihi Coğrafya*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Hardy, D. (1988) "Historical Geography and Heritage Studies". *Area* 20/4: 333-338.
- Hooke, Della (1999). "The role of the historical geographer today", *Norsk Geografisk Tidsskrift-Norwegian Journal of Geography* 53: 61-70.
- ICCROM (1990). *Definition of Cultural Heritage, References to Documents in History*. Paris.
- İncirlioğlu, Emine Onaran (2009). "Mekân ve Kültür", *TMMOB, Dosya* 16: 2-5.
- Kafesoğlu, İbrahim (1997) *Türk Milli Kültürü*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Kefeli, Emel (2009). "Coğrafi Merkezli Okuma". *Turkish Studies* 4/1: 423-433.
- Oğuz, Öcal (2006). "Neden Kültür Araştırmaları?", *Milli Folklor* 70: 4-6.
- \_\_\_\_\_ (2007). "UNESCO, Kültür ve Türkiye". *Milli Folklor* 73: 5-11.
- Ortaylı, İlber (2007). "Önsöz", *Dünya Tarih Atlası*, İstanbul: Doğan Burda Yayıncılık.
- Özgüç, Nazmiye-Erol Tümertekin (2015). *Beşeri Coğrafya, İnsan, Kültür, Mekân*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Süel, Aygöl-Mustafa Süel. "Bir Hitit Şehrinin Keşfi, Ortaköy-Şapınuva İdendifikasyonu (Özdeşleşmesi) ile Hitit Coğrafyasındaki Değişiklikler ve Yenilikler"; Prof. Dr. Uğur Silistireli'ye Anı Kitabı'nda baskıda.
- UNESCO (1972). *The Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage*, Paris, <http://portal.unesco.org/en>.
- UNESCO (2003). *Convention for the Safe guarding of the Intangible*

Cultural Heritage, <http://portal.unesco.org/en>.

Yusuf Has Hacib (1991). *Kutadgu Bilig*, (Çev. R. R. Arat). Ankara: TTK. Yayınları.

[http://tdk.gov.tr/index.php?option=com\\_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.589991679221f7.44530756](http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.589991679221f7.44530756) (son erişim 07.02.2017).

[http://tdk.gov.tr/index.php?option=com\\_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5899916b5952c8.66526329](http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5899916b5952c8.66526329) (son erişim 07.02.2017).

<http://basin.kulturturizm.gov.tr/TR,159754/basbakan-davutoglu-kulturel-kalkinma-eylem-planini-acik-.html> (30.01.2017).

<http://ortakoyluyuz.tr.gg/%26%23350%3Bapinuva-Genel-Bilgi.htm> (son erişim 06.02.2017).

<http://kayipkoy.com/anasayfa-1.1.1.html>. (son erişim 07.02.2017).

<http://www.geo.uni.lodz.pl/sub-department-of-historical-geography-and-cultural-heritage> (son erişim 13.02.2017).

<https://www.kultur.gov.tr/TR,134106/somut-kulturel-miras.html> (09.02.2017).

